

Kategorie (nie)obecne w edukacji resocjalizacyjnej, penitencjarnej i postpenitencjarnej

Redakcja naukowa:

Bożena Majerek, Agnieszka Domagała-Kręcioch, Magdalena Lubińska-Bogacka

Paulina Bąbol

Małopolskie Stowarzyszenie Probacja

Wspieranie rodzin doświadczających skutków izolacji penitencjarnej przez Małopolskie Stowarzyszenie Probacja

Abstrakt

Podtrzymywanie więzi rodzinnych odgrywa znaczącą rolę w procesie resocjalizacji skazanych. Badania pokazują, że posiadanie więzi rodzinnych może zmniejszyć prawdopodobieństwo ponownego popełnienia przestępstwa o 39%. Utrzymywanie relacji rodzinnych może zapewnić skazanym wsparcie emocjonalne w trakcie izolacji, jak i miejsce, do którego będą mogli wrócić po odbyciu kary pozbawienia wolności. Organizacje pozarządowe są pomostem pomiędzy osadzonymi rodzicami a ich dziećmi, a podtrzymywanie więzi rodzinnych uważane jest przez nie za sprawę kluczową, niepodważalną i bezcenną. Małopolskie Stowarzyszenie Probacja przez swoje działania daje możliwość osadzonym rodzicom nabycia szeregu umiejętności rodzicielskich, a także udziela wsparcia dzieciom i członkom ich rodzin dotkniętych izolacją penitencjarną, organizując grupy socjoterapeutyczne, otaczając opieką mentorską dzieci osób osadzonych i przygotowując widzenia rodzinne w zakładach karnych.

Słowa kluczowe: resocjalizacja, dzieci osób osadzonych, więzi rodzinne, rodzicielstwo, izolacja penitencjarna

Abstract

Maintaining family ties has a significant role in the rehabilitation of prisoners. Research suggests that having family ties can reduce the likelihood of reoffending by 39 percent. Maintaining family relationships can provide prisoners with emotional support as well as a place to return to after prison. NGOs can be the crucial bridge between imprisoned and parents and their children. Małopolskie Stowarzyszenie Probacja, through its activities, provides an opportunity for

imprisoned parents to acquire a range of parenting skills and provides support to children and family members affected by imprisonment by organizing sociotherapy groups, mentoring children of prisoners, and organising family visits in prisons.

Keywords: rehabilitation, children of imprisoned parents, family ties, parenting

Rodzina jest niewątpliwie podstawowym środowiskiem wychowawczym, w którym dokonuje się proces kształtowania postaw społecznych dziecka. Zajmuje ona szczególne miejsce w życiu człowieka, choćby ze względu na pełnione przez nią funkcję – „zaspokajanie podstawowych potrzeb, budowanie więzi emocjonalnych, łączących jej członków i ciągły wpływ na jednostkę”¹. Do czynników bezpośrednio wpływających na nieprawidłowe funkcjonowanie rodziny należą zmiany w jej strukturze, które mogą być spowodowane rozwodem, separacją, śmiercią bliskiej osoby, a także doświadczeniem izolacji penitencjarnej. Wówczas możemy mówić o zachwianiu stabilności środowiska rodzinnego, które jest nadrzędnym czynnikiem równowagi emocjonalnej i psychicznej dziecka. Zmiany w dotychczasowej strukturze rodziny stają się czynnikiem naruszającym emocjonalny i społeczny rozwój całej rodziny, co w konsekwencji może doprowadzić do rozwinięcia się trudności wychowawczych oraz problemów psychicznych i emocjonalnych u dziecka².

Doświadczenie izolacji penitencjarnej może być traumatycznym i niszczącym doświadczeniem dla samego osadzonego, jak i jego rodziny, dotykającym niemal każdą dziedzinę życia, począwszy od kwestii finansowych (zwłaszcza gdy osoba przebywająca w więzieniu była głównym zarabiającym na potrzeby rodziny) aż po zdrowie psychiczne. Skazani pozostają odizolowani od rodziny, mają z nią ograniczony kontakt, a po wyjściu z więzienia trudno im ponownie wrócić do środowiska sprzed odbywania kary pozbawienia wolności. Rodziny i dzieci osadzonych również cierpią, zmagają się ze stygmatyzacją, wstydem, a także ostracyzmem ze strony innych osób. W zależności od etapu rozwoju dzieci, które mają rodzica w więzieniu, mogą doświadczać poczucia straty, niepokoju i dezorientacji, gdy nie wiedzą, co się dzieje z ich rodzicem, mogą oba-

¹ K. Tsirigotis, E. Lewik-Tsirigotis, B. Baster, *Czynniki środowiskowe i osobowościowe jako determinanty zachowań przestępczych nieletnich*, „Pedagogika rodziny” 2012, nr 2/4, s. 93–94.

² Tamże, s. 29.

wiać się o jego bezpieczeństwo. Znaczące zmiany w sytuacji finansowej rodziny mogą mieć z kolei wpływ na poczucie bezpieczeństwa dzieci, na ich zdrowie i samopoczucie. Odwiedzenie rodzica w więzieniu również może być dla dziecka traumatyczne, zwłaszcza gdy towarzyszy mu męcząca podróż, po której następuje długie oczekiwanie na spotkanie z rodzicem w nieznanym i, być może, przerażającym otoczeniu. Dzieci reagują w różny sposób. Trzeba pamiętać, że każde dziecko jest indywidualnością i może potrzebować innego wsparcia niż inne dzieci. Biorąc pod uwagę wszystkie psychologiczne trudności związane z dezorientacją, wstydem, stratą, nie powinien dziwić fakt, że zachowanie niektórych dzieci ulega zmianie. U jednych mogą się pojawiać objawy depresyjne, u innych trudności emocjonalne cechujące się zmianą zachowań.

W Polsce nie istnieje instytucja odpowiedzialna za zbieranie i przetwarzanie informacji o dzieciach osób odbywających karę izolacji penitencjarnej. Według Children of Prisoners Europe, sieci organizacji non profit, w Europie jest 2,1 miliona dzieci dotkniętych doświadczeniem izolacji penitencjarnej³. W literaturze przedmiotu nazywane są one „niewidoczną populacją”⁴, „zapomnianą populacją”⁵ lub „niewinnymi ofiarami systemu sprawiedliwości”⁶. Niewidoczność ta może być spowodowana tym, że nie mamy dokładnej informacji, ile dzieci mierzy się z doświadczeniem izolacji penitencjarnej swojego rodzica, a z drugiej strony niewiele się mówi we współczesnym świecie, współczesnej szkole o wspieraniu dzieci, które mierzą się z takim doświadczeniem. Dopelnieniem „niewidzialności” tej grupy jest piętno, jakiego mogą doświadczyć rodziny w takiej sytuacji. Dzieci z tych rodzin mogą być bardzo drażliwe, z powodu napiętnowania i wstydu niechętnie rozmawiają o swoich problemach i tym samym często zostają same ze swoimi trudnościami.

Dzieci, które są dotknięte karą pozbawienia wolności rodzica i nie otrzymują odpowiedniego wsparcia, są narażone na lęki, związane z separacją oraz poczuciem porzucenia, i na uwewnętrzną stygmatyzację, depryzację, a także zakłócenie w rozwoju. Projekt COPING (finansowany przez Unię Europej-

³ *It's time to act*, <https://childrenofprisoners.eu/its-time-to-act/> (data dostępu: 05.11.2022 r.).

⁴ G. Larman, A. Aungles, *Children of Prisoners and their outsider Carers: The Invisible Population*, (w:) P. Weiser Eastal, S. McKillop (red.), *Women and the Law*, Canberra 1993, s. 263–269.

⁵ L. E. Wright, C. B. Seymour, *Effects of Parental Incarceration on Children and Families*, (w:) E. Trzcinski, D. Satyanathan, L. Ferro (red.), *What about Me? Children with incarcerated Parents*, „Brefing Report” No. 2002–1, Michigan 2002, s. 9–14.

⁶ E. Ayre, L. Gampell, P. Scharff Smith, *Introduction*, (w:) P. Scharff Smith, L. Gampell, I. (red.), *Children of imprisoned Parents*, Denmark 2011, s. 4–5.

ską) wykazał, że dzieci osadzonych rodziców narażone są na większe ryzyko (25–50%) pojawienia się problemów ze zdrowiem psychicznym niż dzieci, które nie doświadczają izolacji penitencjarnej swojego rodzica. Dotyczy to szczególnie dzieci powyżej jedenastego roku życia⁷.

Obserwacja ta wyraźnie wskazuje, że zachowanie relacji rodzinnych, podtrzymywanie więzi z osadzonymi rodzicami oraz wspieranie członków rodziny są fundamentalne dla łagodzenia negatywnych skutków oraz wzmacniania odporności psychicznej dzieci. Kontakty z rodziną mają również ogromne znaczenie dla procesu resocjalizacji samego osadzonego. Podtrzymywanie relacji rodzinnych może zapewnić mu wsparcie emocjonalne jak i miejsce, do którego będzie mógł wrócić po odbyciu kary pozbawienia wolności. Badania prowadzone przez Ministerstwo Sprawiedliwości Wielkiej Brytanii wykazały, że przypadku skazanego, który – będąc w zakładzie karnym – pozostaje w relacjach z najbliższymi i regularnie korzysta z widzeń rodzinnych, istnieje o 39% niższe ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa niż w przypadku osadzonego, który nie utrzymuje relacji ze swoją rodziną⁸. W związku z tym rodzina odgrywa główną rolę w procesie zwiększania oddziaływań resocjalizacyjnych całego systemu więziennictwa. Jeśli więc pragniemy, aby więzienie było miejscem pełniącym funkcję resocjalizacyjną, nie możemy ignorować kluczowej roli rodziny w procesie ponownej socjalizacji osoby skazanej.

Wsparcie w zakresie podtrzymywania więzi rodzinnych w doświadczaniu izolacji penitencjarnej musi objąć zarówno osobę będącą w izolacji, jak i członków jej rodziny, przebywających na wolności, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci. Organizacje pozarządowe powinny pełnić rolę łącznika pomiędzy więzieniem a społecznością lokalną. Odgrywają one kluczową rolę w procesie resocjalizacji skazanych i przyczyniają się do wzmacniania więzi rodzinnych jako czynnika chroniącego w procesie resocjalizacji. Jedną z takich organizacji jest Małopolskie Stowarzyszenie Probacja, które wspiera rodziny dotknięte izolacją penitencjarną, przygotowując i realizując programy rodzicielskie, organizując grupy wsparcia dla dzieci i członków ich rodzin oraz widzenia rodzinne w zakładach karnych, jak również otaczając opieką mentorską dzieci, które mają rodzica w więzieniu.

⁷ N. Boden., D. Bart, H. Lauwereys, S. Minson, *Dostrzeżmy dzieci*, Children of Prisoners 2019, s. 11.

⁸ E. Startek, K. Węc, *Learning a parental role during the process of rehabilitation and family integration, within prison settings*, „Society Integration Education” 2018, s. 424.

Jednym z programów resocjalizacyjnych prowadzonych przez Małopolskie Stowarzyszenie Probacja jest projekt pt. „Mama, tata, teatr i ja”, realizowany w Areszcie Śledczym w Krakowie oraz w Oddziale Zewnętrznym w Krakowie – Nowej Hucie. W ramach projektu osadzeni rodzice biorą udział w cyklu zajęć z zakresu podnoszenia kompetencji rodzicielskich oraz zajęciach teatralnych, w ramach, których przygotowują spektakl dla swoich dzieci z okazji Świąt Bożego Narodzenia oraz Dnia Dziecka. Głównym założeniem projektu jest wspieranie więzi pomiędzy rodzicem i dzieckiem, jak również działania na rzecz ochrony praw dziecka poprzez działania w ramach tzw. twórczej resocjalizacji. Dzięki niestandardowym metodom pracy, ukierunkowanym na rozwój potencjałów kreatywnych jednostki, osadzeni mają możliwość stworzenia nowego przedsięwzięcia, dzięki czemu wzmacnia się ich poczucie sprawstwa, mają też możliwość spojrzenia na swoją sytuację z innej perspektywy. Umożliwia im to zaangażowanie się we wsparcie dla swoich rodzin i przekazanie im swoich uczuć w inny sposób niż do tej pory. Działania artystyczne skierowane na swoje dzieci mają za zadanie m. in. wypracowanie i podtrzymywanie autorytetu rodzica. Izolacja penitencjarna nie pozwala na pielęgnowanie codziennych relacji w rodzinie, a taka inicjatywa umożliwi dziecku spojrzenie na swojego tatę lub mamę jak na kogoś wyjątkowego, kogoś, kto występuje na scenie i kogo można podziwiać. Podtrzymywanie kontaktu z osadzonym rodzicem w warunkach bezpiecznych i przyjaznych dziecku ma niewątpliwy wpływ na wzrost poczucia wartości oraz dobrostanu dziecka.

Autorskim programem stowarzyszenia ukierunkowanym na wzmacnianie więzi i postaw rodzinnych wśród osób osadzonych jest projekt „Kontakt – program podnoszenia kompetencji rodzicielskich”. W ramach programu opracowany został moduł warsztatowy dla osób osadzonych, w ramach, którego osadzeni zgłębiają rozumienie swojej roli jako członka rodziny, a także uczą się, jak – będąc w więzieniu – podtrzymywać rolę rodzica. Warsztaty prowadzone przez terapeutów przeplatają się z widzeniami rodzinnymi, podczas których pracownicy Probacji organizują zajęcia plastyczne, kreatywne dla rodzin. Jest to doskonała okazja do spędzenia ze swoim rodzicem czasu w ciekawy sposób. Podczas tych widzeń w zakładzie karnym pracownica Probacji, będąca fotografką, wykonuje pamiątkowe zdjęcia dla rodzin. Wydawać by się mogło, że zdjęcia z zakładu karnego to przykra pamiątka z trudnego okresu w życiu rodziny. Jednakże bardzo często są to pierwsze zdjęcie osadzonego rodzica ze swoim dzieckiem. Przytaczam wspomnienie pewnej pracownicy: „Pamiętam taką sytuację,

gdy na jednym z widzeń rodzinnych w zakładzie karnym wykonałam chłopcu w wieku przedszkolnym fotografię z tatą. Na kolejnym widzeniu chłopiec podszedł do mnie i podziękował mi za to zdjęcie, podkreślając, że zrobiłam mu pierwszą fotografię z tatą i mógł ją zawiesić nad łóżkiem. Dodał, że gdy jest mu czasem przykro, to patrzy na to zdjęcie i myśli o swoim tacie”.

Rodzic, który jest w więzieniu, nie może fizycznie uczestniczyć w wielu ważnych wydarzeniach swojego dziecka. Co nie oznacza, że nie pragnie celebrować z dzieckiem wszystkich jego przeżyć, sukcesów, ważnych świąt. W związku z tym podczas widzeń w ramach programu Kontakt celebrowane są również urodziny dzieci osób osadzonych poprzez przygotowanie słodkiego poczęstunku i dekoracji. W takiej sytuacji także wykonuje się pamiątkowe zdjęcia. Fotografowanie rodzin podczas spotkań w zakładach karnych ma też inny cel – aby w albumach nie było pustych miejsc z okresu, gdy rodzic przebywał w izolacji penitencjarnej. Często same dzieci pragną mieć fotografie ze swoim rodzicem, aby móc pokazać je rówieśnikom. Przywołałam jedną z nietypowych prośb, z jaką zwrócił się syn jednej z osadzonych mam. Poprosił, by zrobiono mu zdjęcie z jego mamą, a w tle wklejono widok wieży Eiffla, ponieważ powiedział rówieśnikom, że jego mama pracuje za granicą, we Francji. Obawiał się, że koledzy ze szkoły odkryją kiedyś jego sekret i dowiedzą się, że jego mama jest w zakładzie karnym. Wiele dzieci, których rodzic przebywa w więzieniu, musi radzić sobie z dwoma przeciwstawnymi uczuciami: pierwszym jest poczucie tęsknoty za rodzicem, a drugim – piętno społeczne. Uwięzienie rodzica może prowadzić do tego, że ich dzieci zostaną oznaczone jako inne, należące do kategorii „one”, a nie „my”. Piętno posiadania rodzica w zakładzie karnym może powodować, że będą odrzucane przez rówieśników. Strach przed napiętnowaniem może powstrzymać dzieci przed opowiadaniem o swoim rodzicu rówieśnikom, co może sprawić, że będą się one zamykać w sobie. Dzieci pragną czuć się ważne, być docenione, a nie stygmatyzowane lub ostracyzowane. Główną emocją związaną z napiętnowaniem jest wstyd, a stygmatyzacja może mieć negatywne skutki dla zdrowia psychicznego.

Ważne jest, aby dzieci, doświadczające izolacji penitencjarnej rodzica, miały zaufaną osobę dorosłą, z którą będą mogły porozmawiać o swojej sytuacji. Małopolskie Stowarzyszenie Probacja w ramach swojej działalności prowadzi mentoring dla dzieci, które doświadczają skutków kary pozbawienia wolności swojego rodzica. Jest to forma zindywidualizowanego, cechującego się elastyczną formą środowiskowego wsparcia dla dzieci i ich rodzin. Dla dziecka pozba-

wienie wolności mamy czy taty oznacza nie tylko utratę ważnej osoby, ale także wiąże się ze wstydem, marginalizacją, stygmatyzacją i rówieśniczym wykluczeniem. Niestety, członkowie rodzin osób osadzonych są cichymi ofiarami przestępstwa, niosą ciężar emocjonalny i społeczny sytuacji, w której nie zawiniły. Dodatkowym obciążeniem dla dzieci jest nastawienie społeczne, w którym społeczeństwo niejako „spodziewa się”, że dzieci te podziela los swoich rodziców. Odpowiednio zaprojektowane działania z rodzinami osób osadzonych, zapewnienie dzieciom mentora, czyli osoby znaczącej, z którą mogą nawiązać bezpieczną więź, jest bardzo istotne w sytuacji, gdy dziecko ma rodzica w więzieniu. Rodziny wraz z indywidualną opieką mentorską zyskują szansę na mocną i trwałą, profesjonalnie wspieraną relację, która może pomóc im odkryć swój potencjał i zmienić ich życie na lepsze.

Nawiązywanie nowych przyjaźni i bycie akceptowanym przez rówieśników jest bardzo ważnym aspektem dorastania. Dla dzieci, których rodzic odbywa karę pozbawienia wolności, jest to dodatkowa trudność, z jaką muszą się mierzyć, gdyż większość dzieci ukrywa przed wszystkimi swój „sekret”, obawiając się odrzucenia. Jednak w większości przypadków mają pragnienie zrzucenia z siebie tajemnicy i podzielenia się swoimi trudnościami z rówieśnikami. Bezpieczną przystanią, w której dzieci mogą porozmawiać o swoim rodzicu, który jest w więzieniu, a także wymienić się podobnymi doświadczeniami, są grupy socjoterapeutyczne dla dzieci, które są prowadzone przez Małopolskie Stowarzyszenie Probacja w ramach projektu „Rodzina Razem. Centrum Dzieci i Rodzin”. Jeden z podopiecznych grupy wsparcia powiedział kiedyś: „Sama świadomość, że nie tylko ja znajduję się w takiej sytuacji, ale inne dzieci również, zrobiła dla mnie ogromną różnicę”. Dzieci i młodzież tworzą grupę ambasadorów, która – korzystając ze swoich zasobów i doświadczeń – udziela wsparcia młodszemu lub mniej doświadczonym dzieciom. W ramach projektu Stowarzyszenie prowadzi ona telefon zaufania dla osadzonych i członków ich rodzin, dzięki czemu mogą oni w szybki sposób uzyskać dostęp do specjalistycznej pomocy z zapewnieniem anonimowości.

Warto podkreślić, że od 2017 roku Małopolskie Stowarzyszenie Probacja włącza się w coroczną, ogólnoeuropejską kampanię „Not my crime, still my sentence – Nie moja wina, ale moja kara”, której zadaniem jest podniesienie świadomości społecznej w zakresie praw i potrzeb dzieci, które mają rodzica w więzieniu. Celem kampanii jest oddanie dzieciom głosu, poprawa jakości widzeń rodzinnych w zakładach karnych, a także podniesienie świadomości spo-

łącznej wśród nauczycieli, pracowników socjalnych, poprzez nakreślenie sytuacji dzieci i ich trudności w doświadczaniu izolacji penitencjarnej rodzica⁹.

Programy rodzicielskie realizowane przez Stowarzyszenie w jednostkach penitencjarnych dają możliwość osadzonym rodzicom nabycia, podtrzymania szeregu umiejętności rodzicielskich, a także stają się okazją do pochylenia się nad swoją rolą jako rodzica. Ponadto stanowią one istotną rolę w przygotowaniu skazanego do powrotu do środowiska rodzinnego. Programy rodzicielskie stają się pomocne dla osadzonych w rozwijaniu indywidualnych zasobów, które pozwalają im jednocześnie na zwiększenie kompetencji rodzicielskich i poczucia własnej wartości.

Działalność Stowarzyszenia realizowana w środowisku lokalnym ukierunkowana jest na udzielanie wsparcia dzieciom i członkom ich rodzin oraz na uczenie ich strategii radzenia sobie z sytuacją, w której się znaleźli. Stowarzyszenie otacza profesjonalną opieką dzieci, które są cichymi ofiarami przestępstwa swoich rodziców, z podkreśleniem (zgodnie z Konwencją Narodów Zjednoczonych o Prawach Dziecka), że mają one takie same prawa jak wszystkie dzieci: prawo do bycia wysłuchanym podczas procesów sądowych, które ich dotyczą, prawo do poszukiwania i pozyskiwania informacji, a także prawo do utrzymania relacji z rodzicem, który przebywa w więzieniu. Kiedy te prawa są zagwarantowane, dzieci mogą być bliżej swoich rodziców, mają większą stabilizację, lepiej się rozwijają i osiągają lepszy dobrostan.

Działania Małopolskiego Stowarzyszenia Probacja mają ponadto na celu podnoszenie świadomości społecznej w zakresie doświadczania izolacji penitencjarnej, a także zwalczania stygmatyzacji osób skazanych i ich rodzin. Osoby, które odbywają karę pozbawienia wolności, są często „odczłowieczane”. W świetle prawa karnego są osobami, które złamały prawo. W społeczeństwie są natomiast marginalizowane, wykluczane, stygmatyzowane. Społeczeństwo zapomina o tym, że oprócz odbywania kary pozbawienia wolności osoby skazane pełnią w społeczeństwie wiele ważnych życiowych ról. Jedne w wyniku odbywania kary więzienia są zawieszane, inne jednak powinny być nadal spełniane i w odpowiedni sposób wspierane. Jedną z takich ról jest właśnie rola rodzica.

⁹ E. Startek, K. Węc, *Learning a parental role during the process of rehabilitation and family integration, within prison settings*, „Society Integration Education” 2018, s. 430.

Bibliografia

- AYRE E., GAMPELL L., SCHARFF SMITH P., *Introduction*, (w:) P. Scharff Smith, L. Gampell, I. (red.), *Children of imprisoned Parents*, Denmark 2011.
- BODEN N., BART D., LAUWEREYS H., MINSON S., *Dostrzeżmy dzieci*, Children of Prisoners 2019.
- LARMAN G., AUNGLES A., *Children of Prisoners and their outsider Carers: The Invisible Population*, (w:) P. Weiser Eastal, S. McKillop (red.), *Women and the Law*, Canberra 1993.
- STARTEK E., WĘC K., *Learning a parental role during the process of rehabilitation and family integration, within prison settings*, (w:) Society Integration Education, 2018.
- TSIRIGOTIS K., LEWIK-TSIRIGOTIS E., BASTER B., *Czynniki środowiskowe i osobowościowe jako determinanty zachowań przestępczych nieletnich*, (w:) „Pedagogika rodziny”, nr 2/4, Społeczna Akademia Nauk, 2012.
- WRIGHT L. E., SEYMOUR C. B., *Effects of Parental Incarceration on Children and Families*, (w:) E. Trzcinski, D. Satyanathan, L. Ferro (red.), *What about Me? Children with incarcerated Parents*, „Briefing Report” No.2002–1, Michigan 2002.

Źródła internetowe

It's time to act, <https://childrenofprisoners.eu/its-time-to-act/> (data dostępu: 05.11.2022 r.).